

Eesti Kirjandusmuuseumi
Teaduskirjastus

Eesti kultuurimälu 2009–2013

Riikliku programmi
“Eesti keel ja kultuurimälu”
aruandekonverentsi teesid

Tartu
16. oktoober 2013

Koostaja: Mare Kõiva
Keeletoimetaja: Asta Niinemets
Küljendaja: Diana Kahre

ISBN 978-9949-490-89-9

© Autorid 2013

Sisukord

Eve Annuk, Kristi Metste Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid EKLA kogudest	5
Anneli Baran Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas ja fraseologismide allikapublikatsioon “Monumenta Estoniae Antiquae” sarjas	8
Malle Ermel, Kaspar Kolk Ülevaade kahest Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjakogusid hõlmavast projektist	9
Rutt Hinrikus Eesti elulood suulise ja kirjaliku traditsiooni vahel	11
Risto Järv Eesti muinasjuttude teaduslikud väljaanded	13
Õnne Kepp, Elle-Mari Talivee Friedebert Tuglase, Marie Underi ja Artur Adsoni vaimne pärand	15
Merike Kiipus Vanem eestikeelne ajakirjandus kui rahvusliku kultuurimälu kandja digitaalajastul	17
Anu Korb Eestlased Venemaal: asustuslugu ja pärimus	19
Arvo Krikmann Eesti ja Ida-Euroopa huumor ja mõistatused: globaliseerumine, lokaliseerumine ja žanriuuendused	22
Andres Kuperjanov, Piret Voolaid Folkloristlikud rakendused elektroonilistel infokandjatel	24
Roosmarii Kurvits Eesti ajakirjanduse biograafiline leksikon (kuni 1940. aastani)	26
Mare Kõiva Eesti muistendid ja loitsud	28
Irina Külmoja Vanausulised kultuurimälu kandjatena	30
Marin Laak, Marju Mikk Peatus mineviku kiirteel: teabekeskond “Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb”	32
Marin Laak Humanitaarajakirja <i>Methis</i> rahvusvahelise taseme tõstmine	34
Tiit Lauk Eesti džäss “raudse eesriide” taga	36
Janika Oras Eesti regilaulude avaldamine	37
Kristina Pai Estica/Baltica ajalooliste täistekstide digitaalne kättesaadavaks tegemine	38

Piret Peiker Juri Lotmani ja Zara Mintsi teaduspäränd ning seda arendavad iga-aastased rahvusvahelised Lotmani päevad	40
Mari-Ann Remmel Eesti kohapärimuse andmebaas ja piirkondlikud publikatsioonid	41
Renata Sõukand, Raivo Kalle Historistlik Eesti Rahvameditsiini Botaaniline Andmebaas (HERBA) ja satelliitandmebaasid	43
Piret Viires Monograafiasari “Heuremata”	46

Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid EKLA kogudest

Eve Annuk, Kristi Metste (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ettekandes tutvustatakse riikliku programmi “Eesti kultuuripärand rahvusliku kultuurimälu kandjana” raames läbi viidud projekti “Kirjandus- ja kultuuriloolised allikapublikatsioonid EKLA kogudest”. Projekti eesmärgiks oli Eesti Kultuuriloolises Arhiivis säilitatavate arhiivimaterjalide põhjal allikapublikatsioonide koostamine, lähtudes tekstikriitilistest põhimõtetest. Selline tekstide avaldamise praktika paneb rõhuasetuse tekstide võimalikult autentsele esitusele, avades teksti ajaloo ning raamistades teksti asjakohaste kommentaaride ning ees- või järelsõnaga. Tekstikriitilise avaldamispraktika kaudu kujundatakse nii konkreetse avaldatava teksti kanoonilist kuju kui ka avardatakse arusaama kultuuris ringlevatest tekstidest, mis kultuurimälu kandjana on kultuuripärandi osaks.

Allikapublikatsioonide tähtsust näitab nende funktsioon kirjalikus kultuuripärandis. Kõige rohkem mõjutavad kultuuri avaldatud tekstid, sest nende levik on lai, erinevalt arhiivis asuvatest tekstidest, mille kasutamist piiravad nii teksti enda eripära (nt käsikirjalise teksti puhul on tegemist ainueksemplariga, mis juba sel põhjusel ei saagi laialt levida) kui ka arhiivist tulenevad piirangud. Allikapublikatsioonide avaldamine tähendab primaarsete allikate kultuuriringlusse toomist. Allikapublikatsioonide kaudu asetatakse tekstid laiemasse diskursiivsesse raamistikku, luues võimaluse kultuuridialoogi tekkeks juba olemasolevate avaldatud tekstidega.

Allikapublikatsioonidel on seega oluline roll kultuurimälu looja ja kandjana, sest ajalooliste tekstidena ja esmaste allikatenal loovad nad ühelt poolt ettekujutust mineviku diskursiivsetest praktikatest, ent teisalt toovad esile kultuuri toimimise individuaalse tasandi.

Lähemalt tutvustatakse projekti raames valminud J. H. Rosenplänteri “Maakeele päevaraamatu” väljaannet.

Johann Heinrich Rosenplänter (1782–1846), Pärnu Elliisabeti koguduse õpetaja, on 19. sajandi teise ja kolmanda kümnendi silmapaistvamaid tegelasi eesti kultuuriloos. Oma sariväljaan-

dega *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* (Lisandusi eesti keele lähemaks tundmiseks, I–XX, 1813–1832), eestikeelsete raamatute ja käsikirjade kogu ning nimestikega pani ta aluse eesti keele, kirjanduse ja bibliograafia uurimisele. Tänu tema kogumistööle on säilinud unikaalseid dokumente eesti kultuuriloo varasemast perioodist (nt K. J. Petersoni käsikirjad). Ehkki on tehtud detailuurimusi tema tegevuse mõnede külgede kohta, ei ole seni ajani jõutud tema elu ja tegevuse monograafilise käsitlemiseni. Väärilist tähelepanu ei ole pälvinud ka tema päevik aastast 1833, mis on jäänud eesti esimeseks euroopalikuks luuletajaks tituleeritud Kristian Jaak Petersoni päeviku varju. Kui Petersoni päevik on pigem mõttepäevik, siis Rosenplänteri oma kujutab endast esimest täiemahulist eestikeelset päevikut, ehkki see kajastab üksnes 1833. aasta mõne kuu sündmusi.

Eesti keele õppimise eesmärgil peetud päevik on sisult mitmekesine. Siin on keeleharjutusi, tähelepanekuid eesti keele kohta, etnoloogilisi kirjeldusi, päevakroonikat, aga ka mõtterännakuid. See võimaldab põneva sissevaate ühe 19. sajandi estofiili mõtte maailma.

Päevik on hästi säilinud. See on kirjutatud kõvakaanelisse heast kaltsupaberist kvartformaadis kaustikusse, milles on 96 kalligraafilise käekirjaga täidetud lehekülge. Eestikeelse teksti vahel leidub ka saksakeelseid gooti kirjas löike.

Väljaandmise eesmärk oli teha see ajastudokument kättesaadavaks võimalikult autentsel kujul. Seepärast on tekst reprodutseeritud algupärasest suuruses faksiimilena. Silmas pidades tänase lugeja vähest keelteoskust ja eesti vana kirjakeele kasinat tundmist, on reproduktsioonile lisatud rööptekst kaasajastatud eesti keeles ja saksakeelsete tekstiosade tõlked. Teadusliku väljaande üks ülesandeid on teha tekst lugejale mõistetavaks. Seepärast on tekstile lisatud ulatuslik kommentaarium: omaaegsete vähetuntud sõnade, isikute ja kohtade selgitused, lühiülevaade Rosenplänteri elust ja tööst ning päeviku kultuurikontekstist, tekkepõhjustest ja sisust; raamatu kasutamise kergendamiseks lühendite, kasutatud kirjanduse, isiku- ja kohanimede registrid ning, mõeldes raamatu võimalikule rahvusvahelisele lugejaskonnale, ka saksakeelne resüme.

Teaduslike väljaannete koostamine on aeganõudev ja seetõttu kallis. Süvenemist nõudis nii rööpteksti ettevalmistamine (vana kirjaviisi redigeerimine uude, autori keelekasutuse erijoonte

eristamine lihsatest kirjakomistustest, saksakeelse teksti transkribeerimine) kui ka reaalkommentaariid, mille koostamisel olid sageli aluseks esmakordselt käibele toodud arhiivimaterjalid.

Tänu programmile on see unikaalne kultuuridokument tehtud lugejatele kättesaadavaks ja on saanud ka arvustuses hea hinnangu osaliseks (*Keel ja Kirjandus* 2013, nr 6).

Eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas ja fraseologismide allikapublikatsioon “Monumenta Estoniae Antiquae” sarjas

Anneli Baran (Eesti Kirjandusmuuseum)

Projekti EKKM09-150 põhieesmärk on koostada eesti kõnekäändude ja fraseologismide andmebaasi põhjal allikapublikatsioon J. Hurda algatatud eesti folkloori allikapublikatsioonide sarjas “Monumenta Estoniae Antiquae”. Samas sarjas on ilmunud folkloori lühivormidest *Eesti vanasõnad I–IV* (1980–1988) ja *Eesti mõistatused I–II* (2001–2002), seega oleks kõnekäändude teaduslik väljaanne varasemate publikatsioonide loogiliseks jätkuks.

Andmebaas sisaldab tänaseks ligi 180 000 keeleüksust, peajasjalikult materjali, mis kujutab endast Eesti Rahvaluule Arhiivi laekunud ja Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna poolt kartoteekidesse koondatud fraseoloogilist keeleainest ajavahemikust 1660–1995. Tänapäevase seisuga on see materjal süstematiseeritud ja digiteeritud ning ka juba kättesaadav huvilistele nii Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna serveris (<http://www.folklore.ee/justkui/>) kui ka laiemale kasutajaskonnale mõeldud erinevaid eesti keele sõnaraamatuid koondaval veebilehel Keeleveeb (<http://www.keeleveeb.ee/>).

Lisaks tüpologiseerimisele tegeletakse eesti kõnekäändude andmebaasis sisalduva semantilise märgendamise ja fraseoloogilise ainese korrastamise ja esitamisega seotud raskused on suuresti tingitud eelkõige nn ajafaktorist – kui varasemad üleskirjutused (sh trükised) esindavad nii vana kirjaviisi kui murdekeelt, siis hilisemad (20. sajandi teisest poolest) on peajasjalikult kaasaegse kõnekeele (õpilasslängi) näited. Põhiküsimus on, kuidas kohelda ühtmoodi seesugust, nii vormiliselt kui ka sisuliselt väga erinevat keeleainest, esitamaks seda väljaandes võimalikult arusaadavalt. Kindlasti võimaldab eripalgeline materjal teha üldistusi mitte ainult keeles toimunud muutuste kohta, vaid ka võimalike muutuste kohta eestlaste mentaalses maailmapildis. Sajandite jooksul kirjapandud eestikeelne fraseoloogia pakub kahtlemata võimalusi erinevate kihistuste eritlemiseks. Võimalike võõrmõjutuste tuvastamisel tõuseb tulu juba väljakujunenud rahvusvahelisest koostööst.

Ülevaade kahest Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjakogusid hõlmavast projektist

Malle Ermel, Kaspar Kolk (Tartu Ülikooli raamatukogu)

Riiklikust programmist “Eesti keel ja kultuurimälu” on aastail 2009–2013 rahastatud kahte Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjakogusid hõlmavat projekti:

1. Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjakogud – Eesti ja Euroopa kultuuriloo allikabaas. EKKM09-122; projektijuht Malle Ermel, põhitäitja Mare Rand;
2. Tartu Ülikooli raamatukogu keskaegsete pärgamentkoodeksite fragmentide konserveerimine, teaduslik kirjeldamine ja kättesaadavaks tegemine. EKKM11-235; projektijuht ja põhitäitja Kaspar Kolk.

Projekti “Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjakogud – Eesti ja Euroopa kultuuriloo allikabaas” eesmärk on teha kultuuri- ja teadusloo uurijatele kaasaegsel tasemel veebikeskkonnas kättesaadavaks käsikirjakogudes olevad Euroopa, sh Eesti õpetlaste kirjad, elu- ja reisipäevikud 16. sajandist 19. sajandi I pooleni. Õpetlaste omavaheline kirjavahetus oli kuni 19. sajandi keskpaigani oluline teaduskommunikatsiooni kanal oma idee tutvustamiseks ning nende üle diskuteerimiseks. Käesolev projekt hõlmab Tartu ülikooli klassikalise filoloogia, elokventsia, esteetika, kirjandus- ja kunstiajaloo professori, ülikooli raamatukogu ja kunstmuuseumi direktori Karl Morgensterni (1770–1852) kirjakogu (ca 5000 kirja, kirjakontsepti ja regesti, 800 erinevat korrespondenti) ja Riia toomkiriku ülempastori Immanuel Justus von Esseni (1719–1780) kirjakogu (ca 5000 kirja 16.–18. sajandi õpetlastelt (filoloogid, ajaloolased, teoloogid, loodusteadlased, kaunite kunstide viljelejad jt) teaduslikku kirjeldamist elektronkataloogis ESTER (<http://tartu.ester.ee>) ning kirjade täistekstide digitaalsete kasutuskooptate valmistamist koos nende elektroonilise arhiveerimisega raamatukogu digirepositooriumis DSpace (<http://dspace.utlib.ee>).

Praeguseks on teaduslikult kirjeldatud ning digiteeritud seitse köidet (kokku kümme köidet) I. J. v. Esseni kirju (literaadid, õpetlased), kirjeldamist ja digiteerimist ootavad veel kolm köidet teoloogide kirju. Karl Morgensterni mahukast kirjakogust on

teaduslikult kirjeldatud ESTERis ning digiteeritud 18 kd talle adresseeritud kirju. K. Morgensterni kirjakontseptide 11 köitest on teaduslikult kirjeldatud neli köidet, käsil on 5. köide. Päevikutest ja märkmikest (58 erinevas formaadis kaustikut/köidet aastatest 1788–1852; ühe päeviku maht võib olla kuni 300 lehte) on käsil reispäevikute kirjeldamine. Kõik digiteeritud kirjad ja päevikud on arhiveeritud DSpace'is. Kasutatav metaandmestik teeb need materjalid leitavaks ka enamlevinud otsirobotitele. Kõik digiteeritud materjalid on juurdepääsetavad ka e-kataloogi ESTER kaudu.

TÜ raamatukogu unikaalses käsikirjakogus on umbes 150 pärgamentkoodeksi fragmenti (pärit 9.–16. sajandini), mis võiksid pakkuda huvi teksti-, muusika- ja kultuuriloo uurijatele, kuid mida seni pole veel teaduslikult kirjeldatud. EKKM (EKKM11-235) rahastusel konserveeriti 19 TÜR-ile kuuluvat pärgamentfragmente kandvat köidet ning 47 eraldatud ja 21 eraldamata fragmenti (Ennistuskogas Kanut ja Eesti Ajalooarhiivis).

Varauusajal kasutati pärast trükikunsti kasutuselevõttu mittevajalikuks muutunud keskaegsete pärgamentkoodeksite lehti uute raamatute köitematerjalina. Suurem osa TÜ raamatukogu pärgamendifragmentidest pärineb väga erinevatest Euroopa piirkondadest, ka keskaja Eestist ja naaberaladelt. Siinsete pärgamendifragmentide kodikoloogilise ja tekstikriitilise uurimise tulemusena on tuvastatud näiteks fragment pärgamentinkunaablist Missale Misnense (Nürnberg: Georg Stuchs, pärast 1. IX 1500), millest on kogu maailmas säilinud veel vaid kolm terviklikku ja kolm osalist pabereksemplari ning üks ulatuslikum ja üks üheleheline pärgamentfragment. Tegemist on Tartu Ülikooli raamatukogu ainsa pärgamentinkunaabli fragmendiga. Mitmetes maailma raamatukogudes ja arhiivides on koostatud (või on koostamisel) pärgamentfragmentide katalooge ja elektroonilisi andmebaase, sh nende digiteeritud koopiaid koondavaid veebipõhiselt juurdepääsetavaid virtuaalseid kollektsioone.

Kavas on TÜR pärgamentkoodeksite fragmentide teaduslik kirjeldamine elektronkataloogis ESTER ja rahvusvahelisi keskaegsete käsikirjade kirjeldamise nõudeid järgivas omaette elektroonilises publikatsioonis. ESTERi ja DSpace'i põhjal on võimalik luua iseseisev virtuaalne kollektsioon, mis on juurdepääsetav raamatukogu kodulehekülje kaudu. Kaspar Kolk on asunud looma ülevaadet teisteski Eesti kogudes olevaist pärgamentkäsikirjade fragmentidest.

Eesti elulood suulise ja kirjaliku traditsiooni vahel

Rutt Hinrikus (Eesti Kirjandusmuuseum)

Suured muudatused ühiskonnas loovad soodsa pinna jutustamisele möödunu kohta.

Oral history kui uus mõiste jõudis Eestisse 1990. aastatel. Elulooliste mälestuste hoogne kogumistöö algas eri paigus liigemale 10 aastat varem, Kogumistöö järgmine etapp, materjali süstematiseerimine ja töötlemine, eeldas tuvumist teiste maade kogemustega antud valdkonnas. Selle kaudu jõuti küsimuseni, kas see, mida korjame, ongi suuline ajalugu.

Paljudes maades on kogutud peamiselt suulisi mälestusi, tehud eluloointervjuusid. Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis talletatakse peamiselt kirjalikke tekste, samuti sisaldab ülekaalukalt kirjalikke tekste Eesti Muinsuskaitse Seltsi (EMS) kogu. Tekstid on valdavalt esimeses isikus jutustused, personaalsed lood või perekonnalood. Viie aasta jooksul (2009–2013) korraldati elulugude kogumine nelja suunatud projektina: venekeelsete inimeste elulood Eestis, seltsitegevust kajastavad elulood, kooliõpetajate elulood, mälestused ülikooliajast ja tööelust.

Selle kõrval laekub vähesel määral, kuid pidevalt elulugusid ilma tellimusega. Seda isevoolu teel laekumist võib pidada varasema töö protsentideks, soodustavaks teguriks on elulugude publitseerimine, mis teadvustab eluloolise mälu tähendust.

Kirjandusmuuseumis on elulugusid publitseeritud temaatiliste tekstikogumikena, millel on oma praktilised, eetilised, ka teoreetilised aspektid. Tekstide avaldamise kõrval on valminud ja ilmunud elulootekste interpreteerivaid artikleid. Aastal 2014 ilmub valik õpetajate mälestusi. Käesoleva aasta lõpul ilmub Aino Suitsu päevaraamat (koostöös kirjastusega Varrak). Lõpetamisel on Marie Underi päeviku ettevalmistamine avaldamiseks.

ILMUSID 2009 *Mu kodu on Eestis* (Eraldi eesti ja vene keeles)
2009 *Estonian Life Stories*
2010 *Elust elulooks*
2011 *Sõja ajal kasvanud poisid*
2013 (koostamisel) *Eesti õpetajad mäletavad;*
Marie Underi päevaraamat

Omaeluloolise ainese avaldamine on hea võimalus testida erinevate tekstižanride spetsiifikat. Eluloointervjuu põhjal ei saa kohe luua koherentset lugu, lugu koosneb suuremaist või vahel ka väikestest tükkidest. Mälestustes on autor/esitaja juba erinevad fragmendid narratiiviks liitnud. On saadetud ka 3. isikus tekste – mälestusi kellestki javahel 3. isikus tekste ümber kirjutatuna esimesse isikusse. Põhimõtteliselt ei või me ühtegi võimalust välistada – kui me ka kõiki ei aktsepteeri.

Eesti muinasjuttude teaduslikud väljaanded

Risto Järv (Eesti Kirjandusmuuseum)

Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ning Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna muinasjuttude töörühma – ehk lühemalt muinasjutuprojekti (EKKM09-113) – töö põhieesmärgid on

- 1) ERA käsikirjaliste ning helisalvestatud muinasjuttude sisestamine/litereerimine ning digitaalselt kättesaadavaks tegemine,
- 2) eesti muinasjuttude tüpologia korrastamine ja koostamine,
- 3) muinasjuttude teaduslike väljaannete avaldamine,
- 4) muinasjuttude tüübibiograafia koostamine.

Programmi “Eesti keel ja kultuurimälu” eraldisest on perioodil 2009–2013 olnud võimalik katta arvestuslikult 1–1,2 töötaja töötasu. Tänu Kultuuriteooria tippkeskuse (2008–2014) toetusele ning projekti osade eesmärkide kattumisele sihtfinantseeritavate teadusteemade uurimisülesannetega on töörühma töös osaleda saanud kokku viis osakoormusega täitjat: Inge Annom, Risto Järv, Mairi Kaasik, Moon Meier ja Kärri Toomeos-Orglaan.

Projekti jooksul on viidud lõpule ja avaldatud kolm töörühma poolt koostatud mahukat väljaannet ning käivitatud monumentaalväljaannete sari “Monumenta Estoniae Antiquae” V – Eesti muinasjutud.

Ilmunud:

1. *Eesti muinasjutud I: 1. Imemuinasjutud* (2009).
2. DVD väljaanne “Valgõ härg. Kats tosinat seto jutust (ja üts viil liisna) / Valge härg. Kaks tosinat setu muinasjuttu (ja üks veel pealekauba)” (2009).
3. *Saagijagamine. Eesti muinasjutte loomadest ja Vanapaganast* (2010, koostöös EKM folkloristika osakonnaga).
4. *Pühakud ja vägimehed. Jutte Lutsi maarahvalt ja nende naabritelt* (2011, veebiväljaanne).

Käimasolevad tegevused:

1. Ette valmistatud on teaduslik kommenteeritud väljaanne *Eesti muinasjutud I: 2. Imemuinasjutud*. Sarnaselt esimese köitega on igast Eestis esinevast imemuinasjututüübist

(ATU 500–749) vastavalt variantide arvule toodud üks kuni kolm näiteteksti. Murdekeelsete juttude parema loetavuse nimel on lisatud kas sõnaseletused või tervikteksti tõlge kirjakeelde ning mahukad kommentaarid nii tüübi kui variantide kohta ja vastava tüübi bibliograafia. Väljaanne ilmub trükist 2014. aastal.

2. Jätkatud on eesti muinasjuttude andmebaasi koostamist: arhiivitekstide sisestamist ning litereerimist käsikirjalistest köidetest ja helisalvestistest. Täielikult on sisestatud ja tüpologiseeritud eesti imemuinasjutud, töö jätkub teiste jutuliikidega (loomamuinasjutud, novellmuinasjutud, legendilised muinasjutud, muinasjutud rumalast vanapaganast). Ühtekokku jõuab andmebaasi 2013. aasta lõpuks ligi 10 000 eesti muinasjuttu.
3. Lõpetamisel on eesti imemuinasjuttude (ATU 300–749) muinasjutubibliograafia veebivariant.

Lisaks on töörühma kompetentsi kasutatud järgmiste koostööväljaannete ettevalmistamisel, toimetamisel ja/või koostamisel:

1. Prantsuskeelse muinasjuttude väljaande *L'Esprit de la forêt: Contes estoniens et seto* (2011) koostamine ja toimetamine koostöös kirjastusega Corti.
2. Uku Masingu artiklikogumiku *Aarded tellistes* (2011) toimetamine koostöös kirjastusega Ilmamaa.
3. Saaremaa folkloori veebikogumiku “Sõit, sõit, sõit Sørve poole” rahvajuttude osa koostamine (2012, koostööpartner MTÜ Saaremaailm.)
4. Jakob Hurda *Raasakõisi Setomaalt* (2013) toimetamine koostöös Seto Instituudiga.

Muinasjuttudega tehtava teadustöö populariseerimiseks on korraldatud avalikkusele suunatud seminare koostöös erinevate institutsioonidega: 2010 Ludza koduloomuuseumis Lätis, 2011 Obinitsa Seto Muuseumitarõs ning 2012 Saare Maakonna Keskraamatukogus.

Alates muinasjutuprojekti algusest aastal 1999 on uurijatele ja avalikkusele kättesaadavaks tehtud arvestatav osa meie kultuurimälu poeetilisest folkloorist – eesti muinasjuttudest – mis õhutab unistama paremast tulevikust.

Friedebert Tuglase, Marie Underi ja Artur Adsoni vaimne pärand

Õne Kepp (vastutav täitja 2009–2011), Elle-Mari Talivee (vastutav täitja 2011–2013)

Projekt EKKM09–157 jätkas ja laiendas Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumi kahe eelmise riikliku programmi raames välja kujunenud eesmärgi ja taotlusi, vahendades Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse valduses oleva Tuglaste ning Underi ja Adsoni pärandvara avalikkusele teaduslikult toimetatud väljaannete ettevalmistamise ja kirjastamise, kunstinäituste, konverentside, seminaride, kultuuriürituste korraldamise ning muuseumipedagoogilise töö kaudu.

Aastatel 2009–2013 tehtust saab esile tuua järgmist:

- F. Tuglase *Kogutud teoste* kommenteeritud ja saatesõnastatud tekstikriitiliste teadusväljaannete üllitamine: ilmus kaks köidet, *Eesti Kirjameeste Selts. Kogutud teosed 13* (2009) ja *Juhan Liiv. Kogutud teosed 12* (2013). Toimetamisfaasis on *Kriitika IX. Kriitika X. Kogutud teosed 11* (ilmub 2014 kevadel).
- Teised olulised trükised: *Artur Adson, Friedebert Tuglas. Paaži ja Felixi kirjavahetus 1917–1944* (2011).
- Kunstinäituste ja nende kataloogide koostamine; sari “Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse kultuuriloolised kogud”.
- Kogudest lähtuvate näituste koostamine (2013: Marie Under 130).
- Ekskursioonide/muuseumitundide läbiviimine (põhiliselt gümnaasiumiastmele).
- Kogude korrastamine, säilitamis- ja kasutamistingimuste parandamine, avalikkusele teadvustamine ja kättesaadavaks tegemine. Uute tahkude väljatoomine.
- Seminarisarja “Siuru kevad” korraldamine: teadusseminarid siurulaste sünniaastapäeval (viimati Marie Under 130).
- Ühisseminaride ja teaduskonverentside korraldamine koos teiste teadusasutustega.
- Kirjanduskeskuse teadusseminaride läbiviimine.

- Koostöö mitmes projektis: nt Grundtvig, “Comparing Learning Opportunities in the Field of Literary Heritage”. Lähetused Euroopa kirjanike muuseumidesse.

Eelnevast on lähtunud omakorda teadusartikleid, uusi ideepüstitusi, haakumisi teiste teemadega, juhendamisi (ka gümnaasiumiastme uurimistöö juures), avardumist varasemast erinevas, nt kohalikus Tallinn-Nõmme kontekstis.

Vanem eestikeelne ajakirjandus kui rahvusliku kultuurimälu kandja digitaalajastul

Merike Kiipus (Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu)

Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu projekti “Vanem eestikeelne ajakirjandus kui rahvusliku kultuurimälu kandja digitaalajastul” on täidetud kahe riikliku programmi raames: “Eesti keel ja rahvuslik mälu” (2004–2008) ja “Eesti keel ja kultuurimälu” (2009–2013). Projekt koosnes mõlema programmiperioodi jooksul neljast alateemast:

- 1) Eesti ajakirjanduse analüütilise retrospektiivse üldise bibliograafia (1821–1940) koostamine ja kättesaadavaks tegemine andmebaasis BIBIS (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/>);
- 2) vanema (19. sajandi ja 20. sajandi alguse) ajakirjanduse tagatistfondi loomine;
- 3) vanema ajakirjanduse digitaliseerimine ja kättesaadavaks tegemine andmebaasis DEA (<http://dea.nlib.ee>);
- 4) pseudonüümide andmebaasi ISIK (<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/>) koostamine ja täiendamine.

Käesolevas ettekandes tehakse kokkuvõtteid riiklike programmide vahendite abil saavutatust, esitatakse andmeid vanema ajakirjanduse sisu ja pseudonüümide andmebaasi loomise ja kasutuse kohta, antakse ülevaade vanema ajakirjanduse mikrofilmimise ja digiteerimise hetkeseisust ning tuuakse välja projekti edasised arenguvõimalused.

Statistilised näitajad seisuga 10. oktoober 2013

Projekt	RP 2004-2008	RP 2009-2013	RP kokku
Rahastus	130 635,41 eurot	135 222,49 eurot	265 857,90 eurot
Analüütilise bibliograafia andmebaas BIBIS	41 000 biblio- kirjet	41 478 biblio- kirjet	82 478 biblio- kirjet

Pseudonüümi- de andmebaas ISIK	30 000 kirjet (konverteeri- tud ja juurde- kasv)	1800 kirjet (juurdekasv)	31 800 kirjet
Tagatisfond	178 negatiivfilmi (ca 131 000 kaadrit)	121 negatiivfilmi (ca 102 000 kaadrit)	299 negatiivfilmi (ca 233 000 kaadrit)
Digiteerimine, indekseerimi- ne andmebaas- is DEA	687 negatiiv- filmi	249 negatiiv- filmi	936 negatiiv- filmi
Restaureeri- mine/konser- veerimine	260 aastakäiku	152 aastakäiku	412 aastakäiku
Bibliograa- fianimestike koostamine	4	7	11
Populariseeri- mine	71 õppeeks- kursiooni (950 osavõtjat)	99 õppeeks- kursiooni (1663 osavõt- jat)	170 õppeeks- kursiooni (2613 osavõt- jat)
Uurijate tee- nindamine	1448	1110	2558
Teabepäringu- tele vastamine	500	610	1110
Andmebaaside kasutus	1 657 098	2 309 560	3 966 658

Eestlased Venemaal: asustuslugu ja pärimus

Anu Korb (Eesti Kirjandusmuuseum)

Projekti eesmärk oli Venemaa eestlaste asustusloo ja pärimuskultuuri kogu täiendamine, kogutud materjali huvilistele kättesaadavaks tegemine ja populariseerimine, materjali teaduslik läbitöötamine. Projekti põhitäitjad olid Anu Korb (projekti juht), Andreas Kalkun, Astrid Tuisk.

Projekti raames toimus ulatuslik kogumistöö Vene Föderatsioonis Siberi eestlaste juures (2012. ja 2013. aasta kevadel) ja Eestis Venemaa Eesti asundustes sündinud eestlaste seas (lühiajaliste kogumiskäikudena põhiliselt 2009. aastal, ka 2010. aastal). Külaelanikele lisaks küsitleti nüüd ka linnades ja asulates elavaid eestlasi. Kogujad: Anu Korb, Andreas Kalkun, Maarja Aigro, filmijatena Vahur Laiapea, Eva Sepping, Villi Sulger. Põhiosa kogutust (helisalvestusi u 225 tundi, videosalvestusi u 78 tundi + kogumispäevikud, digikäsikirjad ja fotod) on korrastatud ja arhiivi üle antud.

Ilmusid väljaanded, artiklid:

Siberi eestlaste elud ja lood. Eesti asundused V. Koostanud ja toimetanud Anu Korb. Eesti Kirjandusmuuseum 2010, 359 lk.

Siberi setode laulud. Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 7. Koostanud ja toimetanud Andreas Kalkun ja Anu Korb. Eesti Kirjandusmuuseum 2012. Väljaanne koosneb 2 CD-st, DVD-st ja plaadiformaadis raamatust, tekstid eesti, vene ja inglise keeles. Lisaks ilmus projekti põhitäitjatelt Venemaa (Siberi) eestlaste teemal rida teadusartikleid (Eestis, Lätis, Venemaal, Ungaris) ja ülevaateartikleid (Eestis, Kanadas, Inglismaal).

Koostamisel väljaanded:

ERA kaastöölise Rosalie Ottessoni kommenteeritud tekstikogumik. Koostaja Anu Korb. Väljaande ettevalmistamise käigus sisestati arvutisse kõik seni sisestamata Rosalie Ottessoni käsikirjalised materjalid (sisestajad Maarja Aigro, Tuuli Otsus). Anu Korb pidas R. Ottessoni kogutu põhjal kaks teadusettekannet ja avaldas ajakirjas *Mäetagused* teadusartikli.

Mälestusteraamatu *Sündinud Venemaal* koostamine, sisaldab Venemaal (väljaspool Siberit) sündinud eestlaste mälestusi.

Eesti ja läti folkloristide ühistööna valmib ajakirja *Folklore* erinumber “Rahvuskaaslased Siberis”, kaastööd nii eesti (A. Jürgenson, A. Korb, A. Kalkun, A. Tuisk) kui läti (S. Laime, A. Lielbardis, S. Reinsone) Siberi uurijatelt (ilmub 2014. aastal).

Internetilehekülj “Siberi eestlased: külad ja pärimus” www.folklore.ee/estonka (koostaja Astrid Tuisk) pakub huvilistele teavet Siberi eesti külade ja pärimuse kohta.

Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Kunstiakadeemia ühistööna koostatud näitust “Siberi eestlased” (koostajad Anu Korb ja Kadri Viires) eksponeeriti Eesti Vabariigis TÜ Ajaloo Muuseumis, BaltHerNeti konverentsil Eesti Kirjandusmuuseumis, Narva Muuseumis, väiksemas mahus Võrumaa Keskraamatukogus; Vene Föderatsioonis Krasnojarski Teadusraamatukogu rahvaste osakonnas ja Krasnojarski krai Haida külas; Kanadas Toronto Tartu kolledžis ja Robartsi raamatukogus, Ameerika Ühendriikides Immigratsiooni Ajaloo Uurimise Keskuses Minneapolis. Eksponeerimiseks Kanadas ja Ameerikas tuli näitust kohandada ja teksti täiendada, et see oleks arusaadav Läänes elavatele eestlastele.

Siberi eestlasi tutvustavad üritused Eestis, Venemaal, Kanadas:

“Venemaale veerenud IV. Krasnojarski krai eestlased” Eesti Kirjandusmuuseumis 19.09.2009.

Näituse “Siberi eestlased” avamine Krasnojarski krai Teadusraamatukogus (märts 2010).

Osalemine Krasnojarski Eesti Seltsi 20. juubeli pidustustel Krasnojarskis (aprill 2012).

Siberi eestlaste tutvustamisel Toronto Tartu kolledžis ja Eesti Majas (september 2011).

Projekti tulemused ja olulisus

Diasporaa- ja vähemuste-uuringud on viimastel aastakümnetel olnud maailma uurijate tulipunktis. Venemaa eesti kogukondade ajaloo ja pärimusainese kogumine ja arhiveerimine täiendab oluliselt eesti diasporaa ja kogu maailma kultuuripilti, tagab pärimusmaterjali säilimise ning ligipääsu uurijatele. Kogutu tutvustamine loengute, väljaannete, näituse jm abil aitab väärtus-

tada pärimust pärimusekandjate endi silmis ja annab neist teada laiemale üldsusele nii Eestis kui ka väljaspool Eestit.

Lähiaastatel tuleb jätkata nii kogutu mitmesuunalise uurimise kui populariseerimisega.

Lisaks kultuurimälu projektile on projekti aidanud finantseerida SF “Folkloor ja folkloorikogud kultuurimuutuste mõjuväljas: ideoloogiad, kohanemine, kasutuskontekst” (2008–2013, juht Mari Sarv); Eesti Teadusfondi grant nr 9066 “Etniline ja rahvuslik eesti diasporaakogukondades” (2012–2015, juht Aivar Jürgenson); rahvuskaaslaste programmi arhiiviprojektid (aastatel 2009–2013, juht Anu Korb); Eesti Kultuurkapital.

Eesti ja Ida-Euroopa huumor ja mõistatused: globaliseerumine, lokaliseerumine ja žanriuuendused

Arvo Krikmann (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Projekti vastutav täitja oli Liisi Laineste, põhitäitjad Arvo Krikmann, Rein Saukas, Piret Voolaid, Ilona Priimägi ja Martin Rebane. Summaarne rahastus perioodil 2009–2013 – 37 873,81 eurot.

Projekti “sihtžanrideks” olid mõistatused ja rahvahuumor, põhieesmärgiks edendada neisse žanridesse kuuluva allikmaterjali süstematiseerimist ning publitseerimist paberväljaannetes ja digitaalses andmebaasides. Esitame projekti põhitulemused nende žanride lõikes.

A. Mõistatused:

1. Rein Saukas lõpetas oma neljaköitelise monograafia *Eesti mõistatuste allikalugu* (Reetor 5–8, 2005–2009).
2. Akadeemilise väljaande *Eesti mõistatused* lisakoide III otsustati jagada kolmeks allkõiteks. Nende sisu ja hetkeseis on järgmine: *EM III:1* (Kogujate register) ilmus aastal 2012. *EM III:2* (Paralleelide register) sisaldab eesti mõistatuste vasteid teiste läänemeresoome rahvaste, läti ja vene allikates ning Archer Taylora raamatus *English Riddles from Oral Tradition*; käsikiri loovutatakse OÜ Greif trükikojale lähapäevil. *EM III:3* toob ülevaateid ja kokkuvõtteid eesti mõistatuste allikaloo, geograafilise leviku ning sisu, vormi, funktsioonide jm kohta; hetkel mustandkäsikirjas, ilmub aastal 2014.
3. Koostati ja avaldati eesti mõistatuste andmebaas (<http://www.folklore.ee/moistatused/>) ja kihelkondlike levikukaartide joonistaja (<http://www.folklore.ee/moistatused/kaardimasin/index.php>).
4. Täiendati 2007. aasta koolipärimuse kogumisvõistluse jm uuema andmestikuga eesti keerdküsimuste (<http://www.folklore.ee/Keerdkys/>), lühendmõistatuste (<http://www.folklore.ee/Lyhendid/>), piltmõistatuste (<http://www.folklore.ee/Reebus/>) ja sõnamängude (<http://www.folklore.ee/Sonamang/>) andmebaase.

B. Rahvahuumor:

1. Avaldati nimistu “Eesti nõukogude aja naljade paralleele vene internetist” (330 093 sõna): <http://www.folklore.ee/~kriku/TRANSPORT/SovEstRus.doc>
2. Lisati jooksvalt uuemat netiainest eesti anekdootide andmebaasi (<http://folklore.ee/~liisi/o2>), arendati selle liigitust ja pärin-güsteemi.
3. Sõlmiti Eesti ja Poola Teaduste Akadeemia koostööprojekt Ida-Euroopa huumoriuuringute koordineerimiseks, sh Ida-Eu-roopa etniliste ja poliitiliste naljade rahvusvahelise andmebaasi rajamiseks (baasi pilootvariant on leitav aadressil http://huumor.nutiteq.ee/Main_Page).
4. Avaldati nimistu “Tegelased eesti kolme rahva naljades (1964–2012)” (212 570 sõna): http://www.folklore.ee/~kriku/TRANSPORT/Krikmann_3rahvast.pdf

Projektiga seotud teemadel avaldati üle 40 teadustöö, sh raamatud *Permitted Laughter: Socialist, Post-socialist and Never-socialist Humour* (2009), *Eesti mõistatused III:1* (2012), *Estonia and Poland: Creativity and tradition in cultural communication*, 1 (2012) ja 2. osa (2013).

Piret Voolaid kaitses doktoritöö “Eesti mõistatused kui pärimusliik muutuvus kultuurikontekstis” (2011).

Folkloristlikud rakendused elektroonilistel infokandjatel

Andres Kuperjanov, Piret Voolaid (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Ettekandes tehakse ülevaade projektide “Eelretsenseeritava humanitaarajakirja *Folklore: Electronic Journal of Folklore* publitseerimine” (EKKM09-170) ja “Eesti keele, kultuuri ja folkloori kasutusala laiendamine ja tutvustamine elektroonilistel infokandjatel” (EKKM09-168) põhitulemustest.

Mõlemad projektid kuuluvad digitaalhumanitaaria rakenduslikku valdkonda, nende käigus jätkati käsikirjalise folklooriandmestiku kättesaadavaks muutmist, sh antoloogiliste valimite ja e-raamatutena. Projekt võimaldas elektroonilise rahvuspärimust käsitleva perioodika koostamist ja elektroonilist publitseerimist (ajakirjad *Mäetagused* ja *Folklore. Electronic Journal of Folklore*). Teadusajakirjad *Mäetagused* ja *Folklore. Electronic Journal of Folklore* ilmuvad aastast 1996, olles praegu Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ja teaduskirjastuse toimetada. Mõlemad ajakirjad ilmuvad nii elektrooniliselt (www.folklore.ee/folklore) kui ka paberkandjal, ning on indekseeritavad mitmetes rahvusvahelistes andmebaasides.

Projektiperioodil nägi ilmavalgust 15 ajakirja *Folklore* ja 15 ajakirja *Mäetaguse* numbrit.

Ajakiri *Folklore. Electronic Journal of Folklore* on üks vähestest Eesti humanitaarajakirjadest, mida indekseerib alates 2008. aasta numbritest Thomson Reutersi ISI Web of Science Arts & Humanities Citation Index (AHCI).

Projekti raames jätkati mitmekeelsete folkloorikäsikirjade ja trükiste digiteerimist, sh ka veebilehtede arendamist, ühtlasi arendati mitmeid portaale ning rahvakultuuri- ja usundiga seonduvaid andmebaase. Projekti toel toimus ajakirja varasemate numbrite andmete kandmine (rahvusvahelistesse) andmebaasidesse ja ajakirjade taseme, maine pidev tõstmine, leviku suurendamine, kättesaadavust ja huvi kinnitavad monitooringud.

Projektiperioodil liituti *cross-reference* süsteemiga ja varustati artiklid DOI identifikaatoritega, jätkati andmebaaside modifitseerimisega (indekseerimine jne).

Programmeeriti artiklite juurde tagasisidemoodul, mis annab autorile võimaluse internetist lisaressursside linkimiseks (sama-teemalised uurimused, viited sama autori teistele uurimustele jmt). Genereeriti ajakirjade automaatsed sisuindeksid. Loodi artiklite juurde kuuluvatest audiovideo-lisadest ühisregister ja rajati trükifailide koondarhiiv. Toimus ajakirjanumbrite konverteerimine e-lugeri-tele sobivasse failiformaati.

Kõik need arendamise etapid olid olulised, sest võimaldavad lisaks *Folklorele* ja *Mäetagustele* arendada ilma dubleerimata ka teiste Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristlike väljaannete (sari “Tänapäeva folkloorist” jt) taset ja tehnilist keskkonda.

Eesti ajakirjanduse biograafiline leksikon (kuni 1940. aastani)

Roosmarii Kurvits (Tartu Ülikool)

Projekti eesmärk on koostada Eesti ajakirjanduse biograafilise leksikoni internetivariant ja käsikiri, mis hõlmab isikuid, kes tegutsesid (alustasid tegevust) Eesti ajakirjanduses enne 1940. aastat. Projekt algas kevadel 2012. Seda on finantseeritud programmist 12 300 euroga.

Osalejad. Projekti juht on Peeter Vihalemm, põhitäitjad Anu Pallas ja Roosmarii Kurvits, nõuandjad Tiit Hennoste ja Tatjana Šor. Projekti tegevust toetab ka kolleegium. Vene ajakirjandusega seotud isikute valiku ja elulood tegid Sergei Issakov ja Tatjana Šor. Baltisaksa ajakirjandusega seotud isikute valiku ja elulood teeb Vahur Aabrams. Abiks on olnud Tartu Ülikooli ajakirjandustudengid.

Leksikoni olemus. Leksikoni on võetud Eesti territooriumil ilmunud ajakirjandusega seotud isikud (sh baltisaksa ja vene ajakirjandus, muukeelsed juhuslikumalt), samuti väljaspool Eestit ilmunud eestikeelse ajakirjandusega seotud isikud. Ajakirjandusega seotud isikud on: ajalehtede-ajakirjade toimetuste liikmed, toimetajad, väljaandjad, järjepidevad või olulised kaastöötajad, kalendritegijad (18.–19. sajandil), tsensorid, olulised trükkalid, ksülograafid, fotograafid. Võtame oma valikusse need isikud, kes on ajakirjandusega seotud olnud vähemalt kaks aastat.

Praeguseks on leksikonis hinnanguliselt 1500 isikut, sh u 150 venekeelset isikut. 2012. aasta sügiseks oli valikus 1245 isikut, sh 20 venekeelset ja 53 saksakeelset isikut.

Tulemus. Projekti tulemusena valmib leksikoni käsikiri kahes versioonis. Kogutud elulood teeme kättesaadavaks internetis. Trükiversioon on tihedama valikuga ja hõlmab vähem isikuid kui internetiversioon, maht üle 500 lk.

Varasem töö. Eesti ajakirjanike biograafilise leksikoni tegemise mõtte algatas prof Juhan Peegel 1981. aastal. Enne praeguse projekti algust oli olemas käsikiri “Eesti ajakirjanike elulood 1940. aasta juunipöördeni” (240 lk), mis oli koostatud aastatel

1991–2002. See sisaldas Juhan Peegli kirjutatud käsitlusi tähtsamatest eesti ajakirjanikest ja Ea Janseni käsitlusi tähtsamatest baltisaksa ajakirjanikest. Ülejäänud isikute kohta oli käsikirja koondatud eluloolisi fakte teatmeteoste ja uurimuste põhjal, mis olid ilmunud enne 1999. aastat. Paljude isikute kohta oli olemas ainult nimi ja paar lauset ajakirjanduslikust tegevusest.

Projekti käigus tehtud tööd

- Töötasime läbi ja ühtlustasime isikute valikupõhimõtted, lisasime uusi isikuid (250–300).
- Isikute elulugusid on oluliselt täiendatud, täpsustatud, kontrollitud, parandatud ja toimetatud, st esialgsetest elulugude fragmentidest on kirjutatud terviklikud leksikoniartiklid. Andmete täiendamise aluseks on teatmeteosed ja internetiandmebaasid ning nende kaudu leitud trükised (raamatud, ajakirjad jne). Arhiivitöö ja eraldi uurimused selle projekti raamidesse ei mahu.

Töö käigus on esialgse käsikirja maht kasvanud rohkem kui kaks korda. Eesti ajakirjandusega seotud isikute elulood on lõpptoimetamisel. Vene ajakirjandusega seotud isikute elulood on valmis (eesti keelde tõlgitud ja toimetatud). Baltisaksa ajakirjandusega seotud isikute elulugude vormistamine on veel pooleli.

Eesti muistendid ja loitsud

Mare Kõiva (Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond)

Projekt jätkas aastail 2004–2008 alustatud tööd Eesti digitaalse muistendite korpuse loomisel, millele perioodil 2009–2013 lisandus loitsukorpuse loomine. Projekti eesmärk on tagada eesti usundi ja selle üksiknähtuste mitmekülgsed uurimused, arvestades protsesside dünaamikat ning folklooritekstide ja -liikide iseärasusi. Alusuuringute tarvis luuakse projekti raames: a) andmebaasid ja b) temaatilised uurimiskogud; c) toimuvad eeltööd akadeemiliste Monumenta-sarja köidete ja d) digiteeritavate teemadega seotud monograafiliste uurimuste heaks.

Perioodi tulemused:

a) Muistenditest (ja nendega seotud lühiliikidest) digitaliseeriti aardepärimust, vete- ja koduhaldjate, mütoloogiliste haiguste, libahundi-kujutelma ning loodusobjektidega seotud pärimust; loitsude kõrval digitaliseeriti relevantset loitsijate-prohvetite pärimust. Ettevalmistusfaasis on eesti ainestiku ühitamine vastavate rahvusvaheliste andmebaasidega.

Arendati projekti üldandmebaasi ja temaatilisi alamandmebaase, loodi eesti loitsude andmebaas, mida arendati edasi Euroopa teiste rahvaste andmebaasiks. Koostöös A. Kuperjanovi projektiga (EKKM09-168) valmis tekstide ID automaatkontrollija, digiteeringute statistilised ja topograafilised töötlemisvahendid jm tehnilised abivahendid.

b) Temaatiliste uurimiskogude jaoks valmis kalendrikorpus, mis sisaldab kalendrites trükitud rahvausunditeateid ja -jutte, samuti rahvaluule ülevaateid ja uurimusartikleid esmaväljaannetest kuni aastani 2011. Alustati õpikutes avaldatud rahvaluule digiteerimist, jätkus usundi- ja narratiivuurimuste ja vanemate väljaannete digiteerimine.

c) Akadeemiliste Monumenta-sarja köidete heaks arendati tüpoloogiad, kaks köidet on avaldamisvalmis ja kaks toimetamisfaasis; ilmus eesti loitsude antoloogia ja uurimusi eesti, inglise ja vene keeles.

d) Jätkus digiteeritavate teemadega seotud monograafiliste uurimuste ettevalmistamine.

Rakendusprojekti raames tehtud tööd tutvustati välis- ja sise-
maistel teadusfoorumitel, samuti Eesti kesksel folkloori kodulehel
www.folklore.ee ja erialastes meililistides.

Ühitamine Euroopa ainekuga võimaldab laiahaardelisi
võrdlevaid jm alusuuringuid, kuid on oluline eesti pärimuse tõl-
gendamiseks.

Vanausulised kultuurimälu kandjatena

Irina Külmoja (Tartu Ülikool)

Vene vanausulised on Eesti põliselanikud, kes on põgenenud siia 17. ja 18. sajandil. Hinnangulistel andmetel on neid Eestis praegu veidi üle 10 000. Nad on elanud kõrvuti eestlastega, sulandumata, säilitades identiteedi ja omapära, tunnetades end etnilise tervikuna. Seejuures on nad siiski mõjutatud eesti keelest ja kultuurist. Vanausuliste kultuur ja keel selle osana on osa Eesti kultuurist ning selle uurimine annab panuse Eesti kultuuri uurimisse. Vanausuliste ajalugu kajastub nende kultuurimälus suuliste jutustuste kaudu, mida praegu saab veel salvestada tekstidena kohalikus murdes.

Projektis “Vanausulised kultuurimälu kandjatena” osales kuus Tartu Ülikooli vene keele õppetooli õppejõudu ja teaduri, kaasatud olid ka kolm doktoranti ning mõned Peipsiveerega seotud magistri- ja bakalaureuseastme üliõpilased. Tegutseti vastavalt projekti eesmärkidele.

Koguti ja salvestati murdetekste säilitamiseks unikaalset keele- ja kultuuripärandit. Korraldati ekspeditsioone vanausuliste asulatesse: Kallaste, Uus-Kasepää, Sofia (2009); Beresje, Lüüb-nitsa, Kirepi (2010), Uus-Kasepää, Kolkja, Kirepi (2011), Sipelga, Kolkja (2013). Igal suvel toimusid salvestused Piirissaarel. Kokku on tehtud 126 tundi salvestusi 62-lt murdejuhilt.

Litereeriti murdetekste, tehes need uurijaile kättesaadavaks ning valmistades ette nende avaldamist. Tänu 2011. aasta lõpus saadud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi toetusele saadi litereerida märkimisväärse koguse tekste (ligi 400 lk). Mahukasse ja aeganõudvasse töösse kaasati üliõpilasi, kes tegid esmalitereerimise. Osale neist oli see salvestatud teksti töötluse praktikaks.

Analüüsiiti murdetekste erinevaist aspektidest, loomaks teraviklikku ettekujutust vanausuliste murretest ja kultuurist Eestis ning valmistades ette leksikoni. Selleks avaldati 57 tööd põhiliselt rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga eelretsenseeritavais kogumikes, esineti 65 ettekandega 40 rahvusvahelisel konverentsil. Artiklites ja ettekannetes on käsitletud erinevaid vanausuliste keele ja kultuuri aspekte, nt eesti keele mõju vene murretele Eestis, murdesüntaksi omapära, ajakontseptsiooni, matusekombestikku; usu ja jumalateenistusega seotud sõnavara, etiketi

iseärasusi ja nende väljendumist keeles ning selle leksikaalrühma kajastamist murdesõnastikus, vanausuliste suhtumist töösse ning selle väljendumist sõnavaras, kalastamisalast leksikat, tavade ja riietusega seotud sõnavara, pulmakombeid ja nende kajastumist keeles, isikuta lausete kultuuriloolist komponenti ja hinnanguid vanausuliste kõnes, kahe kultuuri vastastikust toimet kohanimetuste näitel, Piirissaare elanike arusaamu saare geograafiast, ennustamist ja talsipühadeaegset tembutamist jms.

Suuremaks tegevuseks oli õppetooli toimetiste sarja 15. köite *Eesti vanausuliste ajaloost ja kultuurist. III* kirjastamine, milleks saime toetuse Peipsiveere kultuuriprogrammist. Väljaanne on ilmunud sarja “Acta Slavica Estonica” esimese köitena. Sari on eelretsenseeritav, rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga, publikatsioonidele avatud ning paigutatud *Open Access* kataloogi. Artikleid ja litereeritud salvestisi ühendab uurimisteemana Piirissaar, selle ajalugu, kirikud, inimesed ja nende keel, kombestik, tavad ja traditsioonid. Olulise osa raamatust moodustab vanausuliste seas populaarseks saanud peatükk “Jutustavad piirissaarlased”. Väljaanne on pühendatud vanausuliste murdeuriija Tatjana Murnikova 100. sünnipäevale ning varustatud fotodega. Peale projekti põhitäitjate on artikleid Piirissaare vanausuliste uurijailt Venemaalt ja Soomest. Kogumiku kirjastamise omafinantseeringuks kasutati projekti summasid.

10.–12. maini 2013 korraldati rahvusvaheline konverents “Vanausuliste keel ja kultuur”. Osalesid uurijad Venemaalt, Leedust, Lätist, Ukrainast, Poolast, Eestist, ka vanausulised ise. 12. mail toimus väljasõiduistung Mustvees. Kokku peeti 33 ettekannet. Toimus ka P. Varununi *lubok*’i stiilis tööde näitus. Konverentsitoetust saadi Peipsiveere kultuuriprogrammist ja TÜ doktorikoolilt.

Populariseerimise eesmärgil peeti loenguid vanausuliste ajaloost, keelest ja kultuurist giididele Tartu Rahvaulikoolis, Sillamäe Linnaraamatukogus, TÜ väarikate ülikooli programmi alusel Tallinnas, vene keele õpetajate täienduskoolitusel. Uurimistulemusi on kasutatud gümnaasiumiprogrammi koostamisel kursustel “Keel – ühiskond – kultuur ja vene keel Eestis”, neid kasutatakse ka uute gümnaasiumiõpikute loomisel ja TÜ slaavi filoloogidele õpetatavatel kursustel.

Peatus mineviku kiirteel: teabekeskond “Kreutzwaldi sajand. Eesti kultuurilooline veeb”

Marin Laak, Marju Mikkel (Eesti Kirjandusmuuseum)

Kuidas kirjutada kultuurimälu digitaalajastul, kuidas portretee-rida lindu? Projekti “Kreutzwaldi sajand” ideed võtsid kuju 2000. aastate alguses, Riiklike programmide toel jõudsate sammudega edasi liigutud, kuid arhiiviallikate digiteerimise keerulisest ja kallist tööprotsessist kiiremini liigub aeg. Ettekanne annab ülevaate Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi projektist “Kreutzwaldi sajand: eesti kultuurilooline veeb”, mis on sihiks on olnud tuua arhiividepeidikuist välja eesti kultuuri ajaloolise mälu tuum, millel põhineb rahvuslik identiteet ja enesetundmine. Tegu on kirjandusajaloolistele ekspertteadmistele rajatud sisukeskse ja nüüdisaegse, interaktiivse teabekeskonnaga, mis pakub eesti kirjanduse tuumteoseid (ca 160) ja lisamaterjale alates 19. sajandi II poolest kuni Eesti Vabariigini. Lisaväärtuseks on kirjanike isikuleksikon (ca 130 isikut), Eesti Kultuuriloolise Arhiivi fotokogud (üle 4000 foto) ning dünaamilised ajateljed, mis pakuvad ajaloolist ja rahvusvahelist konteksti eesti kultuuriloo jälgimisel.

Projekti omapäraks on rajanemine eritarkvarale, mis võimaldab kõiki materjale esitada semantiliselt seostatuna, näiteks kirjanik/kultuuritegelane ja kõik temaga seonduvad kultuuriloolised sündmused, fotod, teosed, võrgustik. Teiseks omapäraks ja lisaväärtuseks on kogu teabe koondumine dünaamilistele ajatelgedele, mis näitavad eesti kultuuri ja kirjanduse arengut ka seostavad arhiiviallikaid Eesti ajaloo ja Euroopa kirjanduse laiema kontekstiga. Viimaseks uuenduseks on lahenduse leidmine “Eesti kultuuri ja olude” ajatelje sündmuste illustreerimiseks: fotosid kuvatakse Eesti Filmiarhiivi fotokogu veebiväljundi kaudu, mis muudab “Kreutzwaldi sajandi” mitte ainult KM-i, vaid arhiivide vaheliseks sisukeskkonnaks.

Raamatute digiteerimist, tärgtuvastamist ja redigeerimist alustati projektis juba 2008. aastal. Redigeeritud kirjandustekstid tervikkoguna (ca 30 000 lk) on potentsiaalne uurimiskorpus eesti kirjakeele ajaloo lingvistiliseks uurimiseks. Tehnoloogia ja selle kasutajate vajaduste pidev areng on tänaseks loonud olukorra, mil

raamatute pildiliste ja teksti-esitustega tuleks liita ka raamatute lugemisvõimalus e-pub jt formaatides. “Kreutzwaldi sajandi” raamatukogu loomise käigus on lõppeva RP toel tehtud kvaliteetne eeltöö, mille tulemusi saab kasutada EV 100. aastapäevaga seotud eesti kirjandusklassika digiteerimise riikliku üleskutse teostamiseks aastaks 2018.

Projekti arendamine on toimunud käsikäes uuringutega teadusprojektides ja vastupidi, veebikeskkonna arendamine on pakkunud rikkalikku materjali nii kultuuriloo esitamise sisuarhitektuuri kui ka uue kirjutamise ja lugemise probleemide uurimisel digitaalse meedia keskkonnas. Arvestades nüüdisaegsete kasutajate vajadusi, on viimase kahe aasta jõupingutustega valminud “Kreutzwaldi sajandi” uus versioon, mis on kohandatud tahvelarvutitele ja android-telefonidele – tegu on pioneerprojektiga riiklike mäluasutuste teiste varamute kõrval. “Kreutzwaldi sajandi” sisu loomisel, autorite ja teoste valikul on silmas peetud ka haridusvaldkonna vajadusi, eelkõige eesti kirjanduse õppekavasid gümnaasiumi- ja kõrgkooli astmes. Nii on projekti soliidset mahtu ja tulevikuplaane arvestades “Kreutzwaldi sajandi” digisisust kujunemas arvestatav ressurss e-õppevahendite loomiseks ja kogemused eesti kirjanike e-leksikoni kavandamiseks.

Humanitaarakirja *Methis* rahvusvahelise taseme tõstmine

Marin Laak (Eesti Kirjandusmuuseum)

Ajakiri *Methis. Studia humaniora Estonica* on rahvusvahelise kolleegiumiga, eelretsenseeritav akadeemiline, interdistsiplinaarne humanitaarteaduslik perioodiline ajakiri (ISSN 1736-6852), mis ilmub kaks korda aastas (kevad/sügis). Ajakirja asutas 2007. aastal Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituudis kirjanduse ja teatriteaduse osakond koostöös Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiiviga. *Methis* integreerib kultuuriteaduste eri suundi: avaldatakse originaaluurimusi, keskendatusega eesti tekstikultuuri, kirjandus- ja teatriteaduse, semiootika, filosoofia ning kultuuriloo aladele. Eesti humanitaarteadusliku mõtlemise rahvusvahelise taseme tagamiseks on ajakirjas erilise tähelepanu all nüüdisaegse erialase terminoloogia arendamine; eesti humanitaarteadusliku mõtte tutvustamiseks rahvusvaheliselt on artiklitele lisatud pikem, 750-sõnaline ingliskeelne kokkuvõte (*Summary*); ingliskeelsete numbrite puhul, mida ajakirja statuut samuti lubab, on kokkuvõtted eestikeelsed.

Ajakirja rahvusvahelisse toimetuskolleegiumisse kuulub 16 tunnustatud teadlast Columbia, Helsingi, Groningeni, Ohio, Tallinna ja Tartu ülikoolist, Eesti Kirjandusmuuseumist ning Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusest. Senise viie ilmumisaasta vältel (2008–2013) on *Methises* ilmunud 105 teadusartiklit ja 25 kaastööd eri rubriikides, kokku 142 artiklit. Ajakirja erinumbreid on saatnud koostaja pikem saatesõna, lisaks avaldatakse rubriike “Teooriavahendus”, “Arhiivileid” ja “Arvustus”.

Methis ilmub trükiversioonis, kuid ajakirja sisu on alates asutamisest olnud kodulehe (www.methis.ee) kaudu kättesaadav ka elektrooniliselt. Aastal 2011 registreeriti *Methis* avatud juurdepääsuga (*open access*) andmebaasis DOAJ, millesse artiklite ülekandmine toimub veebipõhisele platvormi *Open Journal Systems* (OJS) kaudu (vt <http://ojs.utlib.ee/index.php/methis>) TÜ Raamatukogu serverist; 2012. aastal märgendati kõik artiklid kirjandusmuuseumi kaudu DOI-numbrikoodiga, mis lihtsustab artiklite kättesaadavust rahvusvaheliste *cross-reference* andmebaaside vahendusel; ka on *Methis* registreeritud rahvusvahe-

listesse andmebaasidesse MLA ja URLICH. Lähieesmärgiks on saavutada ajakirja ilmumise kuupäevaline regulaarsus, et liituda Thomson Reutersi ISI teadusveebiga ning taotleada INT2 või INT1 staatust ERIH-is.

Ajakiri *Methis. Studia humaniora Estonica* on senise viie tegevusaastaga kujunenud kõrgetasemeliseks akadeemiliseks ajakirjaks, mis räägib kaasa humanitaarteadusliku mõtte arengus. Rahvusvahelise kõrge taseme hoidmise ja regulaarsuse tagaks püsikindlam toetus ajakirja väljaandmisele.

Eesti džäss “raudse eesriide” taga

Tiit Lauk (Tallinna Ülikooli Kunstide Instituut)

Minu uurimuse põhitähelepanu on suunatud komplitseeritud ajajärgule meie kultuurielus, keskendudes džässi käekäigule Eestis. Kuigi ametlik nõukogude propaganda väitis, et tõeline kultuur jõudis Balti riikidesse pärast nõukogude korra kehtestamist 1940. aastal, ei taha meie ise sellega hästi nõustuda. Selle ilmekaks tõestuseks on ka Eesti džässi ajalugu, mis algas ammu enne nimetatud aega. Nagu eelnevad uurimused on tõestanud, jõudis džässmuusika Eestimaaale 20. sajandi teise kümnendi lõpuaastail, teadaolevalt esimesed katsed seda muusikat mängida tehti Tallinnas 1918. aastal. Seitse aastat hiljem, 1925. aastal alustas tööd esimene professionaalne džässorkester *The Murphy Band*. Järgnevatel aastatel arenes džäss erakordselt kiiresti, tuues tähelepanuväärseid muutusi meie tantsumuusikasse nii uute tantsurütmide kui ka hoopis uut tüüpi orkestrikoosseisuga. Selline tormiline areng toimus siiski ainult suuremates linnades, maakohtades kulges akultuuratsiooniprotsess tunduvalt aeglasemalt, kohates sageli ka üsnagi tugevat vastuseisu. Protsess käivitus siiski siingi, millest annab tunnistust omapärane akultuuratsiooninähtus: mitmel pool Lõuna – Eestis püüti džässi mängida külakapellidega. Märgilise tähenduse Eesti džässi arenguloos omandavad džässkontserdid, mis toimusid regulaarselt alates 1936. aastast algul Tallinnas, hiljem ka teistes linnades. Mis jäi kõigest sellest alles “nõukogude korra viljastavates tingimustes”?

Olukord muutus kardinaalselt pärast NLKP KK otsust 10.02.1948, kui džässis hakati nägema nõukogude inimesele ebasobivat imperialistliku kultuuri ilmingut. Kuidas oli võimalik, et neis ekstreemsetes oludes hakati organiseerima džässifestivale ja just nüüd tekkis meie rahvuslik džäss? Kuidas mõjutas sedavõrd range kultuuripoliitika meie nooruse arengut? Vastust neile küsimustele on üpris keeruline leida, sest tolle aja ajakirjandus ja ka arhiividokumendid ei ole suurel määral usaldusväärsed. Seega tuleb neid käsitleda kriitiliselt vaadeldes neid läbi sellel keerulisel ajal elanud ja tegutsenud muusikute mälestusteprisma.

Eesti regilaulude avaldamine

Janika Oras (Eesti Kirjandusmuuseum)

Programmi “Eesti keel ja kultuurimälu” projekti “Eesti regilaulude avaldamine” 2009–2013 põhieesmärkideks on olnud eesti regilaulutekstide internetiandmebaasi loomine ja regilaulude avaldamine teaduslike allikapublikatsioonidena (sarja “Monumenta Estoniae antiquae” allsarjas “Vana kannel”). Projektitäitjad on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi regilaulu-uurijad.

Regilaulutekstide andmebaas on valminud koostöös Soome Kirjanduse Seltsi rahvaluulearhiiviga ja sarnaneb struktuurilt soome, karjala, isuri ja vadja regilaule sisaldava andmebaasiga (<http://dbgw.finlit.fi/skvr/>). Andmebaasi ettevalmistustööd algasid 2003. aastal, töö jätkus programmi “Eesti keel ja rahvuslik mälu” projekti toel ja andmebaas avaldati 2010. aastal (<http://www.folklore.ee/regilaul/>). Praegu sisaldab andmebaas üle 75 000 teksti – üle poole kõigist eesti regilaulutekstidest – ja seda kasutatakse aktiivselt. Ettevalmistuse käigus on digiteeritud kõik kuni 1966. aastani jäädvustatud regilaulutekstit (ligi 128 000 teksti), mida saab kasutada kirjandusmuuseumis siseserveri kaudu.

Andmebaasi edasises arenduses näeme kolme suunda: andmebaasist puuduvate regilaulutekstide (u 61 000) ettevalmistamine ja andmebaasi liitmine; võimaluse loomine laulude otsimiseks laululiigi ja -tüübi järgi, mis lisaks tehnilisele poolele sisaldab väga mahukat tööd laululiikide ja -tüüpide määramisel; andmebaasi ingliskeelse väljundi loomine, mis oleks ühtlasi seotud plaanitava rahvusvahelise motiiviindeksiga (koostöös Soome partneritega).

Regilauluväljaandesse “Vana kannel” on koondatud ühe (kahe) kihelkonna kõik regilaulutekstit ja -viisid. “Vana kannelt” võib andmebaasi kontekstis näha regilaulude avaldamise järgmise tasandina: tekstid on põhjalikult redigeeritud, liigitatud, tüpologiseeritud (lisatud tüübinimede võrdlev (konkordants)nimestik, samuti tüüpide ingliskeelsed kokkuvõtted); eeltööna on tehtud mitut laadi allikakriitilist uurimistööd; väljaandes on avatud piirkondliku laulutraditsiooni tausta ning eripära. Projekti käigus on ilmunud/ilmumas kaks “Vana kandle” köidet: Paide ja Anna regilaulud (VK X, 2012) ja Kodavere regilaulud (VK XI, 2013). Perspektiivis on sarja jätkamine ja väljaannete andmestike ühendamine andmebaasiga.

Estica/Baltica ajalooliste täistekstide digitaalne kättesaadavaks tegemine

Kristina Pai (Tartu Ülikooli raamatukogu kogude direktor)

Projekti eesmärk oli hõlbustada eesti kultuuri seisukohalt unikaalsete teadus- ja kultuurilooliste baastekstide kasutamist, muuta humanitaarteadlaste tööks ülivajalik allikmaterjal digiteerituna kättesaadavaks ja sidustada see erinevate andmekogumitega. Tartu Ülikooli raamatukogu unikaalsete Estica/Baltica väljaannete parem avamine kasutajatele (kirjeldamine e-kataloogis ESTER ja digiteerimine) ja originaalide säilitamise tagamine (suure kasutuskoozumusega ohustatud originaalide kasutusest väljaviimine). Estica/Baltica-sisuliste väljaannete sidustamine erinevate andmebaaside ja repositooriumitega: Europeana, FirstSearch, Scientific Commons, Base, DART-EUROPE, EEVA, Tartu Ülikooli digitaalarhiiv DSpace, Digar. Võimalusel tekstituvastuse rakendamine ja tekstide internetibrauseritega otsitavaks muutmise.

Tartu Ülikooli raamatukogu Estica kogusse kuuluvad unikaalsed võõrkeelsed (põhiliselt saksa- ja venekeelsed) trükised, mis on ilmunud 16. sajandist kuni 1945. aastani Eestis ja endistes Balti kubermangudes (Eesti-, Liivi- ja Kuramaal) või käsitlevad Eestit, moodustavad ühe rikkalikuma kollektiooni (~ 50 000 arvestusüksust) Eesti kultuurimälust. Need väljaanded on ka rahvusvahelises kontekstis tähelepanuväärsed, sest nende seas on ainukeemplare ja väga väheste eksemplaridena säilinud trükiseid.

Estica/Baltica sisulised väljaanded on pidevas teaduslikus kasutuses – neid tsiteeritakse, nende baasil koostatakse uurimustöid. Kasutajaskond on lai – ajaloolased, usuteadlased, filoloogid, õigusajaloolased jpt. Lisaks teadlastele on omaaegsed perioodikaväljaanded ka vajalikuks allikmaterjaliks näiteks tänapäeva linnaplaneerijatele. Juba aastaid on oodatud nende väljaannete paremat kättesaadavust. Digiteerimise ja tekstituvastuse abil saab teha ajalooliselt unikaalsed väljaanded teadusavalikkusele kiirelt ja mugavalt kasutatavaks.

Kõik digiteeritud väljaanded salvestatakse TÜRI säilituskeskkonda DSpace; lisaks dubleeritakse need osaliselt rahvustrükistena ka Eesti Rahvusraamatukogu säilituskeskkonnas Digar.

Kõik digifailid jõuavad ka rahvusvahelisse Europeana portaali ning erinevatesse temaatilistesse portaalidesse. Koostöös teiste Eesti mäluasutustega komplekteeritakse digiteerimiseks täiskomplektid. Kõik digiteeritud väljaanded kajastuvad ka Eesti raamatukogude ühisandmebaasis ESTER, kust viib link täistekstideni. Ohustatud eksemplarid paigutatakse pärast digiteerimist kaitsvasse karpi ning viiakse kasutusest välja, suunates huvilisi kasutama digikoopiat.

2013. aasta oktoobriks on Estica kogust riikliku programmi toel digiteeritud 4573 väljaannet. Loodame riikliku rahastamise jätkumisele, et vajalikku tööd jätkata.

Juri Lotmani ja Zara Mintsi teaduspärand ning seda arendavad iga-aastased rahvusvahelised Lotmani päevad

Piret Peiker (SA Eesti Semiootikavaramu juhatuse liige, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi võrdleva kirjandusteaduse lektor)

Ettekanne keskendub riikliku programmi “Eesti keel ja kultuurimälu” toetatud projektile EKKM09-158 “J. Lotmani ja Z. Mintsi pärandi korrastamine ja jätkuv tutvustamine akadeemilisele üldsusele”. Projekti eesmärk oli ühelt poolt väärtusliku teaduskollektsiooni “Juri Lotmani ja Zara Mintsi raamatukogu ja arhiiv” korrastamine ja kataloogimine, teiselt poolt selle kättesaadavaks tegemine ja tutvustamine konverentside, uurimisstipendiumite, teadust populariseerivate vestlustundide ja näituste vahendusel. Meie sihtrühmaks oli eelkõige teadlas- ja üliõpilaskond, kuid paljude ürituste puhul ka kultuuriline avalikkus laiemalt. Lähtusime tõdemusest, et Juri Lotmani ja Zara Mintsi elu- ja loomelugusid kajastav kogu on osa Eesti kirjust kultuuriloost, millel on ka tugev uut teadmist genereeriv potentsiaal tulevikus. Ettekanne kirjeldab lühidalt projekti keskmes olnud SA Eesti Semiootikavaramule kuuluvat ja Tallinna Ülikooli ruumides asuvat kollektsiooni. Seejärel antakse ülevaade seda tutvustanud ettevõtmistest, peamise rõhuga Lotmani päevadel, mille läbi viimiseks saime toetust programmilt “Eesti keel ja kultuurimälu”. Lotmani päevade korraldamine jätkub ja need hõlmavad igal aastal nii rahvusvahelist teaduskonverentsi kui ka Eesti avalikkusele suunatud kultuuriüritusi.

Eesti kohapärimuse andmebaas ja piirkondlikud publikatsioonid (2009–2013)

Mari-Ann Remmel (Eesti Kirjandusmuuseum, ERA)

Projekti eesmärk oli arendada ja täiendada Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmebaasi, samuti edendada kohapärimuse uurimist ja populariseerimist raamatute, internetiväljaannete, ettekannete, artiklite jm kaudu. Olulisel kohal oli kaasaegse pärimuse talletamine ja nõuetekohane arhiveerimine. Töid teostasid Mari-Ann Remmel, Jüri Metsalu, Pille Vahtmäe, Valdo Valper ja Kaisa Kulasalu. Kuna projektile eraldatud finantsid ei ole meie vajadusi katnud, oleme suunanud fookuse piirkondadesse, mille puhul õnnestus saada kaasfinantseeringut. Projekti lõppedes on tegevused tööjärgus.

I Andmebaas. Läbirääkimiste ja arendustöö tulemusena loodi Microsoft Accessi kahe andmebaasimudeli põhjal veebipõhine kohapärimuse andmebaas “Koobas” <http://galerii.kirmus.ee/koobas/>, millest pärivad sünkroonselt andmeid Muinsuskaitseameti arheoloogilise ja kohainfo koondandmebaas (<http://register.muinas.ee/>) ning Kirjandusmuuseumi repositoorium “Kivike” (kivike.kirmus.ee). Andmebaas, mis sisaldab 21 916 kirjet, vajab veel täiustamist, kuid on juba praegu uurijatele tõhusaks abiks.

II Välitööd. Kogumine on olnud mastaaarne, samuti korraldustöö. Suuremad välitööd toimusid Juuru khk (2009; 2013), Urvaste khk (2010), Jüri khk (2010–2011, 2012, 2013), Läänemaa, Matsalu rahvuspark (2012); Saaremaa, Vilsandi rahvuspark (2013). Nende raames on kogutud ca 770 tundi heli- ja ca 80 tundi videosalvestusi, pildistatud ca 20 000 digifotot, skaneeritud vanu fotosid ja käsikirjalisi materjale. Heli on korraldatud ja arhiveeritud ca 560 tunni ulatuses (Juuru, Matsalu, Vilsandi). Üksnes Juuru khk helinimestikke on 1058 lk. Tekstid on osaliselt litereeritud. Lühemad välitööd toimusid Muhus, Raplas, Kullamaal, Otepääl ja Setumaal.

III Publikatsioonid ja populariseerimine. Olulisemad teosed on Urvaste kihelkonna kohapärimuse kogumik *Metsast leitud kirik. Mõtsast löütü kerik* (koostaja V. Valper) ning *Päritud pai-*

gad. Kohajutte ja legende Rae vallast (koostaja M.-A. Remmel). Lisaks on ilmunud rida artikleid pühapaikadest, mõisatest jm kohapärimusega seotud küsimustest. Publikatsioonide seas on eestikeelsete kõrval ka inglis- ja saksakeelseid. Koostatud on kohapärimust tutvustav multimeediaklipp Otepää looduspargi jaoks. M.-A. Remmel ja J. Metssalu andsid intervjuud R. Maranile dokumentaalfilmi “Hiite lummus” jaoks.

Samas on ette valmistatud tulevase publikatsiooni (Juuru, Jüri, Otepää khk, Läänemaa mõisad). 2013. aasta lõpuks valmib mahukas multimeedia andmekogu rahvusparkide mälumaastike veebilehe kaardirakenduse jaoks.

IV Üritused. 2. ja 3. veebruaril 2012 korraldati kohapärimuse-teemaline folkloristide VII talvekonverents “Pärimus inimese ja maastiku dialoogis”. Ilmus teesikogumik.

Lisaks käidi esinemas paljudel üritustel Eesti eri paigus, peeti loenguid üliõpilastele ja gümnasistidele, juhiti ekskursioone, õpetati giide, osaleti teabetahvlite ja kalendri koostamisel. Sõna on võetud meedias.

V Interdistsiplinaarne koostöö. Projekti vältel on tehtud tihead koostööd TÜ arheoloogia kabinetiga, TÜ looduslike pühapaikade keskusega, Eesti Keele Instituudiga, Muinsuskaitseametiga, Keskkonnaametiga (Matsalu ja Vilsandi rahvuspark), kohalike omavalitsuste ja muuseumidega. Rahvusvaheliselt on tööalaseid kontakte loodud Soome ja Saksa teadlastega.

Projekti töörühmale määrati 2011. aastal Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali aastapremia, V. Valper sai samal aastal Kultuurkapitali Võrumaa ekspertgrupi preemia, Mari-Ann Remmel pälvis 2010. aastal tunnustuse Hiie Sõbra tiitli näol.

Historistlik eesti rahvameditsiini botaaniline andmebaas (HERBA) ja satelliitandmebaasid

Renata Sõukand, Raivo Kalle (Eesti Kirjandusmuuseumi folklooristika osakond)

Projekt “Historistlik eesti rahvameditsiini botaaniline andmebaas (HERBA) ja satelliitandmebaasid” oli eelmise riikliku programmi “Eesti keel ja rahvuslik mälu” projekti “Eesti rahvameditsiini ravimtaimeandmebaas HERBA” loogiline jätk. Projekti eesmärk oli täiendada HERBA-t tekstidega Eesti Kirjandusmuuseumi seni digitaliseerimata kogudest: Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektori rahvaluulekogu (KKI), Gustav Vilbaste rahvaluulekogu (Vilbaste) ja Eesti folklooriarhiivi rahvaluulekogu (EFA); neist Vilbaste kogu oli sisuliselt korrastamata (st puudus isegi register). Teiseks taheti luua kuni 1900. aastani ilmunud eestikeelne taimravialane aime- ja kalendrikirjandust hõlmav andmebaas (KATA). Lisaks oli projekti meeskonna huviorbiidis materjali analüüs ja tulemuste rahvusvaheline tutvustamine ning etnobotaanilise teadustöö populariseerimine Eestis. Planeeritud tööd olid alguses suuremadki, hõlmates ka kogusid väljaspool Eesti Kirjandusmuuseumi ning kirjandust kuni 1950, samuti loodeti luua eesti etnobotaanilise kirjanduse andmebaas (EEBA), kuid rahastuse vähesuse, aga eriti ootamatute kärbeta tõttu tuli viimastest eesmärkidest loobuda.

Internetipõhisest HERBAst on saanud suurim etnobotaaniline kogu Eestis, see sisaldab ligi 16 000 kaheksast EKM ERA kogust digitaliseeritud, kontrollitud, toimetatud ja erialaselt süstematiseeritud teksti või tekstikatket ning sellele pole analoogiat leida ka väljaspool Eestit, sest Eestis saab etnobotaanilistest tekstidest moodustada väga pika aegrea. Avatud juurdepääsuga KATA jaoks on skaneeritud, digitaliseeritud, kontrollitud ja süstematiseeritud kõige olulisemad kuni 1900. aastani ilmunud raamatud ja taimravi sisaldavad rahvakalendrid. Mõlemad andmebaasid koos aitavad tulevikus mõista, miks ja kuidas on osa taimekasutusi sattunud pärimusse kirjanduse kaudu.

Eesti etnobotaanika on saanud rahvusvaheliselt suure tähelepanu osaliseks tänu HERBAS sisalduvate materjalide järje-

kindlale analüüsile ja avaldamisele (nt Sõukand ja Kalle 2010a, b; 2012a, b; 2013; Kalle ja Sõukand 2012, 2013a, kui nimetada vaid olulisimad). Lisaks rahvusvahelistele publikatsioonidele ja eestikeelsetele populaarteaduslikele artiklitele on oluline HERBA põhjal koostatud raamat *Eesti looduslikud toidutaimed. Kasutamine 18. sajandist tänapäevani* (Kalle ja Sõukand 2013). HERBA põhjal on kaitstud doktoritöö (Sõukand 2010) ning selle materjale on kasutatud mitmes magistri- ja bakalaureusetöös. Töö tulemusi on tutvustatud konverentsidel nii Eestis kui ka mujal maailmas.

Sellel põhjal ei ole töö lõppenud, sest arendada on vaja bibliograafia andmebaasi, täiendada KATAt kirjandusega aastani 1980 ning põhjalikult analüüsida ja kirjutada lahti HERBAs sisalduv rahvameditsiini taimravi (monograafiad). Loodetavasti on see võimalik järgmise riikliku programmi raames.

Lisaks riiklikule programmile “Eesti keel ja kultuurimälu” (2009–2013) on kirjeldatud projekti toetanud Eesti Kultuurkapital ja paljud vabatahtlikud praktikandid.

Olulisemad HERBA põhjal avaldatud teaduspublikatsioonid:

Kalle, Raivo; Sõukand, Renata. 2013. *Eesti looduslikud toidutaimed. Kasutamine 18. sajandist tänapäevani*. Tallinn: Varrak. 311 lk.

Kalle, Raivo; Sõukand, Renata 2013. Wild plants eaten in childhood: retrospective of 1970s–1990s Estonia. *Botanical Journal of the Linnean Society*. 172: 239–253. doi: 10.1111/boj.12051.

Sõukand, Renata; Kalle, Raivo 2013. Where does the border lie: locally grown plants used for making tea for recreation and/or healing, 1970s–1990s Estonia. *Journal of Ethnopharmacology*, 150 (1): 162–174. doi: 10.1016/j.jep.2013.08.031.

Sõukand, Renata; Kalle, Raivo 2012a. The use of *teetaimed* in Estonia, 1880s–1990s. *Appetite*: 59: 523–530. doi:10.1016/j.appet.2012.06.017.

Kalle, Raivo; Sõukand, Renata 2012b. Historical ethnobotanical review of wild edible plants of Estonia (1770s–1960s). *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*. 81 (4): 271–281. doi:10.5586/asbp.2012.033.

Sõukand, Renata; Kalle, Raivo 2011. Change in medical plant use in Estonian ethnomedicine: a historical comparison between 1888 and 1994. *Journal of Ethnopharmacology*. 135 (2): 251–260. doi:10.1016/j.jep.2011.02.030.

Sõukand, Renata; Kalle, Raivo 2010a. Herbal landscape: the perception of the landscape as a source of medicinal plants. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*. 14(64/59), 3, 207–226. doi: 10.3176/tr.2010.3.01.

Sõukand, Renata; Kalle, Raivo 2010b. Plant as object within herbal landscape: different kinds of perception. *Biosemiotics* 3(3), 299–313. doi: 10.1007/s12304-010-9078-9.

Sõukand, Renata 2010. *Herbal landscape*. Doctoral dissertation. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/15385/soukand_renata.pdf.

Monograafiasari “Heuremata”

Piret Viires (Tallinna Ülikool)

Projekt “Heuremata” (EKKM09-114) algatati 2005. aastal Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule ning semiootika osakonna, kunstiajaloo õppetooli, Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituudi jt humanitaarasutuste koostöös. Projekti eesmärk oli asutada asutustevaheline eelretsenseeritav monograafiasari, kus avaldatakse kirjandusteaduse, kultuuriteooria ja -semiootika, visuaalkunstide ja teatriteaduse jm alaseid originaaluurimusi, mida on kirjutanud kas Eesti autorid või mis käsitlevad eesti kultuuri.

Monograafiasarja väljaandmist korraldab rahvusvaheline kolleegium, mis ühendab erinevaid humanitaarasutusi: dr Luule Epper (EKM/TLÜ), prof Cornelius Hasselblatt (Groningeni ülikool), prof Jaak Kangilaski (TÜ), dr Sirje Olesk (EKM), prof Thomas Salumets (University of British Columbia), prof Virve Sarapik (EKM/EKA), prof Jüri Talvet (TÜ), prof Peeter Torop (TÜ), prof Mardi Valgemäe (City University of New York, Lehman College), prof Rein Veidemann (TLÜ).

Alates 2009. aastast koordineeritakse monograafiasarja Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituudist. Sarja koordinaator on prof Piret Viires.

Monograafiasarjas “Heuremata” avaldatakse eesti juhtivate humanitaarteadlaste monograafiaid ja uurimusi, sari on avatud kõikidele autoritele. Sarja usaldusväärse astet suurendab rahvusvaheline kolleegium, eelretsenseerimine ja professionaalne akadeemiline toimetamistase. Sarja seob ühtne kujundus, iga väljaanne on varustatud põhjaliku võõrkeelse resümeeaga. Raamatud ilmuvad Tartu Ülikooli Kirjastuses.

Sarjas “Heuremata” on ilmunud:

Boris Bernstein, *Visuaalne kujund ja kunstimaailm. Ajaloo põlfoonია* (2009),

Katrin Kivimaa, *Rahvuslik ja modernne naiselikkus eesti kunstis 1850–2000* (2009),

20. sajandi mõttevoolud, kollektiivne monograafia, peatoimetaja Epp Annus (2009),

Jaak Tomberg, *Kirjanduse lepitarve* (2011),

Peeter Torop, *Tõlge ja kultuur* (2011).

Ilmumas:

Tiit Hennoste, *Modernism ja avangard 20. sajandi alguses* (2013),

Tiit Hennoste, *20. sajandi modernism ja avangard eesti kirjanduses II maailmasõja järel* (2014),

Cornelius Hasselblatt, *Eesti kirjanduslugu* (2014/2015; tõlge saksa keelest),

Luule Epner, *Mängitud maailmad* (2015).

